

HAC İBADETİNİN MALİ ZORLUKLARINI AŞMADA BİR MODEL ÖNERİSİ: TÜRKİYE HAC SANDIĞI

İbrahim Güran Yumuşak^a
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

Rümeysa Bilgin^b
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 18 Şubat 2021

Kabul: 16 Haziran 2021

Makalenin Türü:

Araştırma Makalesi

JEL Sınıflandırma:

Q01

G21

O16

Z12

Anahtar Kavramlar:

Türkiye Hac Fonu,
Yeni Araçlarla İslami
Finans,
Sürdürülebilir
Kalkınma

ÖZ

Haccın mali ve bedeni bir ibadet olmasının getirdiği zorluklara, kontenjan sınırlaması nedeniyle ortaya çıkan tarih belirsizliği de eklenince Türkiye'deki Müslümanların bu süreci yönetmesi zorlaşmaktadır. Özellikle hac hizmetlerinin maliyetinin yüksek olması ve genellikle birden fazla aile üyesi ile gerçekleştirilmesi nedeniyle hac kurası çıkan hacı adayları ciddi bir finansman zorluğu yaşayabilmektedirler. Türkiye'de yaşanan bu problem, Malezya'da 1960'lı yıllarda kurulan Tabung Haji benzeri bir kurumun ihdas edilmesi ile aşılabılır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de haccın mali külfetinin azaltılması, birikimlerin verimli şekilde değerlendirilmesi ve faizsiz finans araçlarının çeşitlendirilmesine yönelik olarak hac sandığı ve/veya fonu için bir model önermektir. Modelin işlerlik kazanması için, katılım bankaları üzerinden açılacak hesaplarda bireysel emeklilik veya çeyiz hesabı uygulamalarında olduğu gibi belirli bir oranda devlet katkısının sağlanması önerilmektedir. Böylelikle Türkiye'deki faizsiz finans enstrümanları çeşitlendirilmiş, hac için biriktirilen kaynaklar ekonomiye kazandırılmış ve aynı zamanda hacı adaylarını zor durumda bırakan mali belirsizlik ortadan kaldırılmış olacaktır. Haccın yanı sıra umre için de benzer bir mekanizmanın kurulması durumunda Türkiye'de tasarruf yetersizliğinin aşılmasına yönelik güvenilir, verimli ve sürdürülebilir bir model oluşturulabilecek ve reel ekonomiye kaynak sağlanabilecektir.

^a **Sorumlu Yazar:** Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, E-posta: ibrahim.yumusak@izu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6653-8098>

^b Dr. Öğretim Üyesi., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, E-posta: rumeysa.bilgin@izu.edu.tr, : <https://orcid.org/0000-0002-5919-0035>

Kaynak gösteri: Yumuşak, İ. G. ve Bilgin, R (2021). Hac İbadetinin Mali Zorluklarını Aşmada Bir Model Önerisi: Türkiye Hac Sandığı. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 7(1), 1-32

**A MODEL PROPOSAL TO OVERCOME THE FINANCIAL DIFFICULTIES OF
HAJJ: TURKEY HAJJ FUND**İbrahim Güran Yumuşak^c*Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey*Rümeysa Bilgin^d*Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey***ARTICLE INFO****Article history:**

Received: Feb 18, 2021

Accepted: June 16, 2021

Article Type:

Research Article

JEL Classification:

Q01

G21

O16

Z12

Keywords:

Turkey Hajj Fund,

Islamic Finance with New

Instruments,

Sustainable Development

ABSTRACT

In addition to its challenges as a financial and physical form of worship, the uncertainty arising from the quota limitation makes Hajj a challenging process to manage for Muslims in Turkey. Hajj pilgrim candidates may experience serious financial difficulties, especially since the cost of pilgrimage services is very high and the worship is usually carried out with more than one family member. A pilgrimage fund like Malaysia's Tabung Haji can be launched in Turkey to solve these problems. The proposed model will reduce the financial burden of pilgrimage, provide an efficient investment opportunity and increase the diversification of interest-free financial products in Turkey. Besides, state support is suggested to the hajj accounts in participation banks, such as the support provided to private pension or dowry accounts. The model aims to diversify Islamic finance instruments, supply new funds to the economy, and decrease the financial uncertainty affecting pilgrim candidates. Moreover, if a similar mechanism is established for Umrah, a reliable, efficient, and sustainable model to overcome the deficiencies in Turkey's saving will be created and new resources will be provided for the real economy.

^c **Corresponding Author:** Prof. Dr., Istanbul Sabahattin Zaim University, E-mail: ibrahim.yumusak@izu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6653-8098>

^d Asst. Prof., Istanbul Sabahattin Zaim University, E-mail: rumeysa.bilgin@izu.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0002-5919-0035>

To cite this article: Yumuşak, İ. G. and Bilgin, R. (2021). A Model Proposal to Overcome the Financial Difficulties of Hajj: Turkey Hajj Fund. *Journal of Islamic Economics and Finance* 7(1), 1-32.

© IZU International Research Center for Islamic Economics and Finance. All rights reserved.

GİRİŞ

Hac ibadeti, dünyanın dört bir yanından Müslümanları Suudi Arabistan'daki Mekke şehrinde bir araya toplayan ve belirli şartları sağlayan her Müslümanın yaşamı boyunca en az bir kez yerine getirmesi gerektiği kabul edilen dini bir görevdir. Son yıllarda Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı diğer pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de hac ibadetini yerine getirmek isteyenlerin sayısı hızla artmıştır. Ancak Kutsal Mekânların kapasitesinin kısıtlı olması bu talebin Suudi Arabistan tarafından tamamen karşılanmasını imkânsız kılmaktadır. Hacca gideceklerin belirlenmesinde kullanılan kura sistemi ise Türkiye'deki hacı adaylarının süreci mali açıdan yönetmesini son derece zorlaştırmaktadır. Özellikle hac hizmetlerinin maliyetinin yüksek olması ve genellikle birden fazla aile üyesi ile birlikte gerçekleştirilmesi nedeniyle, hac kurasında seçilen hacı adayları gerekli finansmanı bulmakta sıkıntı yaşayabilmektedirler.

Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı Malezya, Endonezya, Maldivler ve Ürdün'de devlet destekli hac fonları uzun yıllardır faaliyet göstermektedir (Muneeza vd., 2018; Obaidullah, 2019). Özellikle 1962 yılında Malezya'da kurulan oldukça geniş kapsamlı bir hac fonu olan Tabung Haji (TH) dünyadaki diğer hac fonları arasında başarısı ile öne çıkmaktadır (Smolo ve Hassan, 2011; Ishak, 2011). Endonezya ve Maldivler'de kurulan hac fonları ise TH'ye kıyasla daha sınırlı işlevlere sahiptirler (Munira ve Astuti, 2019). Bu uygulamalara benzer bir hac sandığı veya fonunun Türkiye'de de ihdas edilmesi ile hacı adaylarının karşılaştığı sıkıntılar aşılabilir. Böylelikle on yılı aşan bekleme süreci boyunca hacı adaylarının birikimleri yönetilerek hac kurasında seçildiklerinde gerekli mali güce sahip olmaları garanti edilecektir. Buna ek olarak, diğer bazı tasarruf fonlarında olduğu gibi kamu desteği sağlanması durumunda bireyler için haccın mali yükünün hafifletilecek ve toplanan tasarrufların İslami finans piyasalarında değerlendirilecek olması nedeni ile de bu piyasaların derinleşmesi de söz konusu olacaktır.

Bu çalışma, yukarıda belirtilen faydaların temini ve faizsiz finans ekosisteminin geliştirilmesine yönelik olarak Türkiye'de hac sandığı ve/veya fonu kurulması için literatür analizine dayalı bir model önermektedir. Çalışmanın ilk bölümünde hacıların yıllara ve ülkelere göre dağılımı incelenecek, Türkiye'de ve diğer ülkelerdeki maliyetleri karşılaştırılacaktır. İkinci bölümde ise farklı ülkelerdeki hac fonu uygulamaları arasındaki benzerlik ve farklılıkları analiz edilecektir. Son bölümde ise Türkiye için önerilen modelin detaylarına yer verilecektir.

Modelin Türkiye için özgün, uygulanabilir ve fonksiyonel hale getirilebilmesi için bu alana yönelik ampirik araştırmalara ihtiyaç bulunduğu açıktır.

HAC İBADETİNE GENEL BAKIŞ

Hac, sağlıklı, yeterli maddi gücü olan ve yolculuğunu emniyetli bir şekilde yapabilme imkânına sahip Müslümanlar için İslam dininin zorunlu kıldığı bir ibadettir. Tarih boyunca dünyanın her köşesinden Müslümanlar, hem bedeni hem de maddi yönü olan hacc görevini yerine getirmek için uzun ve meşakkatli yolculuklara çıkmışlardır. Ancak son birkaç on yılda, dünya Müslüman nüfusundaki artış ve hava taşımacılığındaki gelişmeler nedeni ile artan talep, Mekke'deki kutsal mekânların kapasitesinin sınırlı olması nedeni ile karşılanamamaktadır. Son yıllardaki en kalabalık hac olan 2012 yılındaki hac organizasyonunda 3 milyon 16 bin kişi hac görevini yerine getirmiştir. Ancak dünyadaki Müslüman nüfusun 1.8 milyara ulaştığı göz önüne alındığında, gerekli şartları sağlayan her Müslümanın bu ibadeti yerine getirmesinin mümkün olmayacağı açıktır.

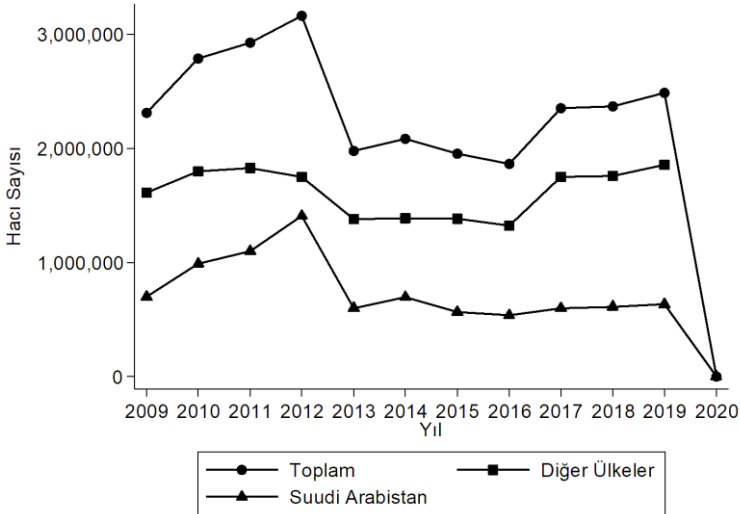
Hacı Sayıları ve Ülkelere Göre Dağılımı

1989 yılında Amman'da alınan karar uyarınca Suudi Arabistan hükümeti her yıl Müslümanların yaşadığı her ülke için yerleşik Müslüman nüfusun yaklaşık %1'ine tekabül eden bir hacı kotası tahsis etmektedir. Her ülkeden bu kota sayısınca Müslüman hac ibadetini yerine getirmek için Suudi Arabistan'a gitme hakkı elde etmektedir. Ancak bazı ülkelerde hac kotasının çok üstünde bir talep gerçekleşirken diğer bazı ülkelerde ise hac kotasının bir kısmı kullanılmamaktadır (Tisnadibrata, 2016).

Son yirmi yılda, toplam hacı sayısı büyük bir artış göstermiştir. 1995 yılında 1.8 milyon olan bu sayı, 2012 yılında 3.1 milyon ile şu ana kadarki en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Ancak 2013 yılında başlayan ve hem Mekke ve hem de Medine'deki kutsal mekânları kapsayan bir genişleme projesi dolayısı ile hacı sayısında dikkate değer bir azalma yaşanmıştır. Yedi yıl sürmesi planlanan genişleme projesi tamamlandığında hacı sayısının büyük bir artış göstererek 2020 5 milyon kişi civarına ulaşacağı öngörülmüştür. Ancak 2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 pandemisi nedeni ile Suudi Arabistan'a ülke dışından hacı adaylarının kabul edilmesi mümkün olmamıştır. Pandeminin yayılmasını en aza indirmek amacı ile 2020 yılı hac organizasyonu, sadece Suudi Arabistan vatandaşları ve bu ülkede yerleşik olan diğer ülke vatandaşlarından oluşan yaklaşık 1000 hacı adayı ile gerçekleştirilmiştir (Karadsheh ve Qiblawi, 2020). Ancak

öngörülen bu artış gerçekleşebilseydi bile, dünyadaki Müslüman nüfusun yoğunluğu ve Hac ibadetini yerine getirmek isteyen kişi sayısı dikkate alındığında, talebin tamamen karşılanmasının mümkün olmadığı açıktır. Üstelik Covid-19 salgını nedeniyle 2020 yılı hacı planlandığı gibi gerçekleştirilemediği için sonraki yıllara önemli bir yığılma söz konusu olacaktır. 2009'dan bugüne hacı sayılarındaki yıllık değişim Şekil 1'deki çizgi grafikleri ile özetlenmiştir. Görüldüğü gibi, 2009-2012 yılları arasında daha çok Suudi Arabistan içinden gelen hacı sayısından kaynaklı sürekli bir artış yaşanmıştır. 2012 yılında 3 milyonu aşan toplam hacı sayısı, kutsal mekânlardaki genişletme projelerinin yol açtığı kısıtlar yüzünden takip eden dört yılda da 2012 yılı ile karşılaştırıldığında ortalama %38 azalmıştır. Bu dört yıllık dönem içerisinde yıllık ortalama 1.9 milyon kişi hacı olurken bu rakamın %70'ini Suudi Arabistan dışındaki ülkelere gelen hacılar oluşturmuştur. 2017 yılında ise, genişleme çalışmalarının belirli bir aşamaya gelmesi ile diğer ülkelere ayrılan kotalarda değişiklikler yapılmış ve toplam hacı sayısında bir önceki yıla göre %26'lık bir artış gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, 2016-2019 yılları arasında Suudi Arabistan'da yerleşik hacı sayısında dikkate değer bir artış olmazken diğer ülkelere gelen hacı sayısındaki devam eden artışa bağlı olarak 2019 yılı itibari ile toplam sayı 2.5 milyon civarına ulaşmıştır.

Şekil 1: Hacı Sayılarındaki Yıllık Değişim (2009-2020)

Kaynak: Suudi Arabistan İstatistik Kurumu (2020)

Tablo 1'de 2017 yılı itibari ile hacıların ülkelere göre dağılımı verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi toplam hacı sayısında en büyük pay Suudi

Arabistan'a ayrılmıştır. Müslüman nüfusun en yoğun olarak yaşadığı ülkeler olan Endonezya, Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Mısır'ın aldığı pay %9 ile %5 arasında iken Türkiye'nin payı % 3'tür.

Tablo 1: Ülkelere Göre Hacıların Dağılımı (2017)

Ülkeler	Hacı sayısı	Yüzdelik
Suudi Arabistan	600,108	26%
Endonezya	221,000	9%
Hindistan	170,000	7%
Pakistan	179,210	8%
Bangladeş	127,198	5%
Mısır	108,000	5%
Iran	86,500	4%
Nijerya	79,000	3%
Türkiye	79,000	3%
Cezayir	36,000	2%
Fas	31,000	1,5%
Sudan	26,000	%1
Rusya	23,000	%1
Çin	13,000	%0.5
Diğer	573,106	24%
Toplam	2,352,122	100%

Kaynak: Al-Jazeera (2019)

Hac İbadetinin Maliyeti

Hem bedeni hem de mali yönü olan hac ibadeti, borcu ve bakmak zorunda olduğu aile fertlerinin iâşesi için gerekli miktar çıkarıldıktan sonra geriye hacca gidip gelecek kadar parası kalan ve haccın diğer şartlarını taşıyan her Müslümanlara farzdır. Hac dinen yeterli mali imkâna sahip olduğu kabul edilenlerin yerine getirmesi gereken bir ibadet olmasına rağmen, ücretlerin artması nedeniyle hacı adaylarını mali olarak zorlamaktadır. Dolayısı ile Müslümanların önemli bir kısmı ancak bir süre boyunca para biriktirerek hacca gidebilmektedir.

Son birkaç on yılda hac ibadetinin maliyetinin artmasının en önemli nedeni, şüphesiz ulaşım, konaklama ve iâşe hizmetlerindeki iyileşmedir. Özellikle yolculuk süresinin kısılmasını sağlayan havayolu ulaşımı, neredeyse hacı adayların tamamı tarafından tercih edilmektedir. 2019 yılı için kutsal topraklara gelen hacı adayların %94'ünün uçak ile yolculuğu tercih ettiği görülmektedir. Daha pahalı olmasına rağmen güvenlik,

yolculuk süresi ve konforu ile alternatif maliyetinin yüksek olması, hacı adaylarının havayolu ile ulaşımı tercih etmesine neden olmaktadır. Karayolu ile ulaşım tercihi %4 ve deniz yolu ulaşım tercihi ise yalnızca %1'dir (Suudi Arabistan İstatistik Kurumu, 2019). Demiryolu alternatifinin bulunmamasın havayolu tercihini artırdığı ifade edilebilir. Son yıllarda Hindistan'ın hacılarını deniz yolu ile gönderme alternatifini de değerlendirdiği bilinmektedir ("Hajj Sea Route Plan", 2018). Hac ücretlerinin oluşmasını belirleyen temel unsur yolculuk mesafesi ve araç tercihidir. Bunun yanında süre ve konaklama kalitesine göre farklı seçenekler de söz konusu olabilmektedir. Alınan hizmetlerin maliyetleri üzerine komisyonlar ve aracılık ücretleri de eklendiğinde, hac fiyatları kayda değer bir rakama yükselmektedir. Genellikle hacca bireysel olarak değil de eşle veya refakatçi ile gidildiği dikkate alındığında, ödenmesi gereken hac ücreti oldukça yüksektir. Bu nedenle bazı ülkelerde, kamu otoritesi hac maliyetinin bir kısmını üstlenerek daha ucuza hacca gidilmesini sağlamaktadır. Tablo 2'te 2019 yılı itibari ile çalışma kapsamında incelenen ülkeler için hesaplanan kişi başına ortalama hac maliyetleri verilmiştir. Hindistan, Maldivler ve Türkiye'de herhangi bir devlet katkısı yok iken Malezya ve Endonezya hacı adaylarından alınan ücretlerin yanında devlet katkısı da sağlamaktadır. Malezya'nın kişi başına sağladığı devlet desteği oransal olarak Endonezya'dan fazla olmasına karşın, Müslüman nüfusun en kalabalık olduğu ülke olan ve Suudi Arabistan haricinde en yüksek sayıda hacı adayını kutsal topraklara gönderen Endonezya'da devlet desteğinin kamu bütçesi üzerindeki yükü çok daha ağırdır.

Tablo 2: Bazı Ülkelerde Kişi Başına Hac Maliyeti ve Devlet Desteği (2019)

Ülke	Kişi başına ortalama maliyet (USD)	Kişi başına ortalama fiyat (USD)	Kişi başına devlet desteği (USD)	Toplam hacı sayısı	Toplam devlet desteği (Bin USD)
Endonezya	4,250-4,950	3,200	1,050-1,750	230,000	241,500-402,500
Malezya	5,400	2,400	3,000	30,000	90,000
Maldivler	4,500	4,500	0	1,000	0
Hindistan	4,110	4,110	0	200,000	0
Türkiye	4,100	4,100	0	80,000	0

Kaynak: Obaidullah (2019)

Sonuç olarak hem kota sınırlamaları hem de yüksek maliyetli bir ibadet oluşu nedeni ile dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan Müslümanların hac ibadetini yerine getirmeleri orta/uzun vadeli bir finansal planlama gerektirmektedir. Özellikle hac ibadetini yerine getirme kararının verilmesi ile haccın gerçekleşmesi arasındaki bekleme süresi uzadıkça, hac için biriktirilen fonun güvenli bir biçimde muhafaza edilmesi ve İslami kurallara uygun yatırım araçları ile değerlendirilmesi gerekliliği artmaktadır. Bireylerin hac için ayırdıkları birikimlerin tamamının veya bir kısmının zorunlu bazı ihtiyaçlar nedeniyle bu süreçte harcanması ise, hac ibadetini erteleme veya hac masraflarını karşılayabilmek için borç bulma gibi seçeneklere yönelmeye neden olmaktadır. Dolayısı ile hem bireylerin hac finansmanının kolaylaştırılması, hem de çoğu zaman ekonomik sistemin dışında kalan hac amacı ile biriktirilen fonların ülke ekonomisine kazandırılması Müslüman ülkeler için bir zorunluluktur.

Türkiye’de Hac Organizasyonu ve Maliyeti

Türkiye’de hac organizasyonunu Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) gerçekleştirmektedir. Başkanlık bizzat veya acenteler aracılığıyla gerçekleştirdiği bu organizasyonda, Bakanlıklar arası Hac ve Umre Kurulunda belirlenen mali şartları esas almaktadır. 2020 yılı hac kotası 83,430 olan Türkiye’de DİB tarafından açıklanan verilere göre 2020 yılı için 2,298,800 kişi hac başvurusu yapmıştır (Anadolu Ajansı, 2020). 2020 yılında Covid-19 pandemisi nedeni ile hac organizasyonlarının iptal edilmesi ve 2021 yılında kısıtlı sayıda hacı adayının Suudi Arabistan’a gönderilebilecek olması gelecek yıllarda bekleme listesinin daha da kalabalıklaşmasına neden olacaktır. Hâlihazırdaki yoğun talebin karşılanması mümkün olmadığı için katsayılı bir kura sistemi ile hacı adayları belirlenmektedir. Bu uygulamada başvurusu alınan kişilere beklemiş oldukları yıla göre bir katsayı verilmektedir. Bu katsayı, beklenen yıl sayısının karesi olarak uygulanmakta ve başvuru sahiplerinin kurada çıkma olasılığı aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

$$\frac{\text{Beklenen yıl sayısı}^2}{\text{Toplam Başvuru Sayısı}} \times 100$$

Bu sistem sayesinde başvurusu alınmış hacı adaylarının bekledikleri yıl sayısı arttıkça kurada çıkma olasılıkları da artmaktadır. 2020 yılında ilk defa başvuru yapan hacı aday sayısı 174,491 olmuştur. Hac kotası dâhilinde belirlenen sayıda hacı adayının hac süresince sağlık, dinlenme ve nakilleri DİB’nin ya da yetkili turizm acentelerinin sorumluluğundadır. Hac ve umre seyahatinin gerektirdiği harcamaların

karşılığı, konaklama türlerine göre DİB tarafından belirlenecek miktarlar üzerinden Türk Lirası veya döviz olarak tahsil edilir. Hac ve umre harcamalarının tahmin edilenin altında gerçekleşmesi halinde artan meblağ DİB tarafından belirli hizmet faaliyetleri için kullanılır.

DİB, 2020 yılı için en düşük hac ücretini 16,400 SAR olarak belirlemiştir. Oda ve otel tercihlerine göre bu ücret 43,950 SAR'a kadar yükselmektedir (DİB, 2020). En düşük ücretin günlük kur dikkate alındığında yaklaşık olarak 4,200 USD'dir. İki kişilik bir odada ise bu rakam kişi başı 5,300 USD'a çıkmaktadır. 2020 yılı itibarıyla, eşli veya refakatçiyle gerçekleştirilecek bir hac yolculuğunun hane halkı başına ortalama maliyeti ilave masraflarla birlikte 100.000 TRY civarındadır. Bu maliyet, Türkiye'de şartlarında oldukça yüksek bir miktar olup, pek çok hane halkı açısından kısa sürede ve kolay bir şekilde biriktirilebilmesi mümkün değildir.

Türkiye'de oldukça yüksek bir hac talebi bulunduğundan birçok hacı adayını on yıla yakın hatta daha fazla süre beklemek durumunda kalmaktadır. Her yıl iki milyonun üzerinde başvuru yapıldığı dikkate alındığında, tüm hacı adaylarının birikimlerinin düzenli olarak yapılması, toplanan fonların İslami usullerle değerlendirilerek ekonomiye kazandırılması, bireysel emeklilik veya çeyiz sandığı uygulamalarında olduğu gibi kamu desteğinin sağlanarak tasarrufların teşvik edilmesi ve/veya haccın mali yükünün hafifletilmesi ve zorunlu hallerde kısa süreli nakit ihtiyacının karşılanabilmesi amacıyla diğer bazı ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de hac sandığı veya fonu uygulamasına geçilmesi gerekmektedir.

DÜNYADA HAC FONU UYGULAMALARI

Hac, günümüzde mutlak fiyatı açısından daha pahalı olmasına rağmen göreceli olarak her dönemde hacı adaylarını zorlayıcı bir ibadet olmuştur. Müslümanlar, bu zorluğu aşmak için dönemin koşullarına göre farklı çözümler tercih edilmiştir. Özellikle Malezya, Endonezya, Maldivler ve Ürdün devlet tarafından kurulan hac fonu uygulamaları ile dikkat çekmektedir. 1962 yılında Malezya'da kurulan Tabung Haji (TH) bu uygulamalardan biri olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüş, aynı zamanda Malezya'da İslami finansın gelişiminde de önemli bir fonksiyon icra etmiştir. Malezyalı yoksul çiftçilerin hac ibadeti için para biriktirmelerine destek olmak amacı ile kurulan TH, dünyadaki hac fonu uygulamalarının ilki olarak ortaya çıkmıştır (Smolo ve Hassan, 2011). Hızla büyüyerek oldukça büyük ölçekli bir finans kurumuna dönüşen

TH'nin işleyiş prensipleri diğer ülkelerde kurulan hac fonları için de yol gösterici olmuştur. Benzer şekilde, Endonezya Hükümeti tarafından ülkede hac için toplanan fonların yönetilmesi için 2018 yılında Din İşleri Bakanlığı (Ministry of Religious Affairs)'na bağlı Badan Pengelola Keuangan Haji (BPKH) isimli bir hac fonunu kurmuştur. Maldivlerde ise 2013 yılında kurulan Maldivler Hac Corporation Limited (MHCL) hac fonu yönetiminden sorumludur. Diğer fonların aksine, 2001 yılında Ürdün'de kurulan Jordanian Hajj Fund (JHF) hacı adaylarının gerekli birikimi yapmalarını kolaylaştırmayı amaçlayan isteğe bağlı bir yatırım fonu işlevini yürütmektedir. Tablo 3'de 2019 yılı itibari ile bu dört ülkedeki hac fonu organizasyonları özetlenmiştir.

Tablo 3: Hac Fonu Uygulamaları

Ülke	Hac Fonu	Müslüman Nüfus	Hacı Sayısı
Endonezya	BPKH	229,000,000	230,000
Malezya	TH	16,318,355	30,200
Maldivler	MHCL	386,193	1,000
Ürdün	JHF	10,165,577	7,000*

Kaynak: Obaidullah (2019) *Tablodaki diğer ülkelerden farklı olarak Ürdün'de hacıların hepsi aynı zamanda fon katılımcısı değildir.

Hac fonları yatırım yaptıkları finansal araçlar açısından da farklılık göstermektedir. Diğer hac fonlarının öncüsü olarak kabul edilen TH, İslami bankacılık ürünlerinden KOBİ finansmanına kadar oldukça geniş bir yatırım portföyüne sahip iken diğer fonlar daha çok düşük riskli bir yatırım aracı olan sukuk üzerine yoğunlaşmıştır. Son yıllarda, BPKH'nin altyapı yatırımlarını finanse edeceği ile ilgili çıkan haberler fonun yatırımcıları arasında tartışmalara yol açmıştır (Munira, ve Astuti, 2019). Tablo 4'te 2018 yılı itibari ile hac fonlarının yatırım yaptıkları finansal araçlar verilmiştir.

Tablo 4: Hac Fonlarının Yatırım Yaptığı Enstrümanlar

	İslami Bankacılık Ürünleri	Sukuk	Hisse Senedi	KOBİ Finansmanı
TH	√	√	√	√
BPKH	√	√	-	-
MHCL	√	√	-	-
JHF	√	√	-	-

Kaynak: Muneeza vd.(2018)

TH diğer hac fonlarına kıyasla çok daha çeşitlendirilmiş bir portföye sahiptir. Mevduat sözleşmesi için TH emanet (wadiyah yad dhamanah) sözleşmesini uygularken, BPKH vekalet (wakalah) sözleşmesini kullanır. MHCL ve JHF tarafından yapılan sözleşmeler ise bilinmemektedir (Muneeza vd., 2018; Obaidullah, 2019).

Malezya Örneği

Lembaga Urusan dan Tabung Haji Malaysia (Malezya Hac Yönetim ve Fon Kurulu) ya da bilinen adı ile Tabung Haji (TH), ülkede yaşayan Müslüman nüfusun hac ibadetini yerine getirebilmek için ihtiyaç duydukları fonları biriktirme süreçlerini yönetmek amacı ile Malezya Hükümeti tarafından 1962 yılında kurulmuştur. Böyle bir fon ihtiyacının oluşmasındaki en temel etken, ülkedeki Müslümanların İslam dini tarafından yasaklanan faiz kazancı ile kirletilmesi endişesinden dolayı hac ibadetini yerine getirmek için biriktirdikleri fonları ülkede faaliyet gösteren konvansiyonel bankalara yatırmaktan çekinmeleri olmuştur. TH ile ekonomik sistemin dışında kalan bu fonları sisteme kazandırılması amaçlanmıştır (Mahmood ve Misban, 2007).

Kuruluşundan bu yana geçen zaman içerisinde faaliyet alanını oldukça genişleten TH bugün itibari ile üç temel fonksiyonu olduğunu ifade etmektedir. Bu fonksiyonların ilki, Müslümanların hac farizasını yerine getirmek ve/veya başka ihtiyaçları için belirli bir plan dâhilinde İslami kurallara uygun olarak birikim yapmasına imkân tanımak olarak açıklanmıştır. Firma, bu amaçla yatırım fonu faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Mevduat sahiplerinden toplanan fonlar hisse senetleri ve sukuk gibi finansal varlıklara yatırılarak getiri elde edilmektedir. TH, mevduat sahiplerinin hac farızası için gereken birikimi oluşturmalarını sağlamanın yanında, isteyen Müslümanların tasarruflarını İslam fıkhiına uygun olan vekâlet esaslarına göre çeşitli alanlarda gerçekleştirdiği yatırımlarda değerlendirmekte ve bu yatırımlardan elde ettiği kardan mevduat sahiplerine payları oranında kar payı dağıtımı gerçekleştirmektedir (Ishak, 2011).

Dolayısı ile TH'nin ikinci fonksiyonu, Müslümanların yaptıkları birikimler aracılığı ile sanayi, ticaret, finans, bilgi teknolojileri, gıda, tarım ve gayrimenkul gibi sektörlerde İslami kurallara uygun yatırım yapmak ve bu yatırımlardan gelir elde etmektir. Kurum, tasarruf sahiplerinden topladığı fonlar ile İslam fıkhiının belirlediği sınırlar içerisinde yatırım yaptığını vurgulamaktadır. Kurumun iştiraklerinden olan tarım sektöründe faaliyet gösteren THP Argo Management Snd. Bhd. Firması,

Malezya ve Endonezya’da toplam 200.000 hektarlık bir arazide palmiye bitkisi üretimi yapmaktadır. Kurumun 12 adet palm yağı fabrikası da bulunmaktadır. İslami bankacılık ve sigortacılık sektöründe de faaliyet gösteren kurum Malezya’nın en büyük bankalarından Bank Islam Malaysia Berhad’ın %51, en önde gelen İslami Sigorta firması Syarikat Takaful Malaysia Berhad’ın ise %63 hissesine sahiptir. TH, TH Technologies Sdn. Bhd. ve TH Properties Sdn. Bhd. İsimli iki iştiraki aracılığı ile inşaat sektöründe de yer almakta ve Malezya’da hem kamu hem de özel sektörde önemli projeler ile adından söz ettirmektedir. Bilişim teknolojileri alanında ise THETA Edge Berhad firmasının %65’lik payına da sahiptir. Kurumun Hac ve Umre hizmetleri de dâhil olmak üzere turizm alanında faaliyet gösteren TH Travel & Services Sdn. Bhd. ve helal gıda üretimi yapan TH Global Services Sdn. Bhd. adı altında iki iştiraki daha bulunmaktadır.

Son olarak, Hac farızasını yerine getiren Müslümanların bu sürecin başından sonuna kadar her türlü ihtiyacının karşılanmasını sağlamak da TH’nin fonksiyonları arasında yer almaktadır. Kurum bu kapsamda ulaşım, vize, hac ibadeti hakkında bilgilendirme ve rehberlik, konaklama ve sağlık hizmetleri hususlarında Malezyalı hacılara hizmet sağlayıcı konumundadır. 1963 yılında 1281 mevduat sahibi olan ve 5000 Malezyalı hacının hac ibadetini gerçekleştirme sürecini organize eden TH, 2019 itibari 9 milyon kişinin tasarruflarını ve 30.000’den fazla hacının hac farızasını yerine getirme sürecini yönetmiştir (Ishak, 2011; Tabung Haji, 2019; Hassan, 2019).

Ancak TH’nin başvuru sırasını dikkate alarak hacı adaylarının hacca gidecekleri tarihi belirlemesi ve kişi başına hacca gidiş sayısının sınırlandırılmamış olması son yıllarda ön kayıt yaptıran hacı adaylarının bekleme süresini 100 yıl civarına çekmiştir (Daim ve Rahdi, 2019). Buna ek olarak 2019 yılında yargı süreci başlayan ve TH’nin eski yönetim kurulu başkanlarından birinin dâhil olduğu rüşvet skandalı da kurumun son yıllarda karşı karşıya olduğu en önemli problemlerden biri olmuştur (Aziz, 2019; Nufael ve Lee, 2019). Yine de, dünyanın diğer ülkelerinde kurulan/kurulacak olan hac fonlarına örnek olarak gösterilen TH’nin yürüttüğü faaliyetlerin kapsamı ve çeşitliliği açısından kısa zamanda ulaşamayacak bir noktada olduğu aşikârdır.

Endonezya Örneği

299 milyon kişi ile dünyada Müslüman nüfusun en kalabalık olduğu ülke olan Endonezya’da hac fonlarının yönetimi Hac Finansal Yönetim Ajansı

(Badan Pengelola Keuangan Haji — BPKH) tarafından yürütülmektedir. BPKH, 2014 yılında 34 sayılı Kanun'la kurulmuş ve 2018 yılında faaliyetlerine başlamıştır (Jumali, 2018). BPKH bağımsızdır ve bakan aracılığıyla cumhurbaşkanına karşı sorumludur. BPKH'nin yasal işlevleri; hacı adaylarından tahsilat yapılması, hac fonu gelirinin ve finansal harcamalarının planlanması, denetlenmesi ve raporlanması olarak özetlenebilir. BPKH'nin kuruluşundan önce, hac fonu Endonezya Cumhuriyeti Din İşleri Bakanlığı tarafından yönetilmekteydi. Ancak bu süreçte ortaya çıkan yolsuzluk ve rüşvet skandalları hac fonu konusunda yeni bir düzenlemeye gidilmesi ile sonuçlanmıştır (“Corruption Case Indonesia”, 2014). BPKH, 2018 yılında hac fonunun yönetimini devralmıştır. Ancak bu devir işlemi sadece hac fonunun yönetim işlevini kapsamaktadır. Bakanlık, hacca gidecek kişilerin belirlenmesi, eğitilmesi, ulaşımı ve hac süresince ihtiyaç duyacakları hizmetlerden sorumlu olmaya devam etmektedir. Bu ayrışma, hac fonlarının yönetiminin daha profesyonel, şeffaf, hedefli ve hesap verebilir olabilmesi amacı ile yapılmıştır (Munira ve Astuti, 2019). Fon katılımcılarına herhangi bir kar payının ödenmiyor oluşu da BPKH'yi TH'den farklı kılan diğer bir husustur.

Endonezya'da hac fonları sadece İslami finans kurumlarına (BPS BPIH Bankaları) yatırılabilir (Cahyono vd., 2017). Toplanan fonlar şeriat prensiplerine göre değerlendirilmelidir. BPKH'nin kuruluşundan bu yana hac fonları Hükümet'in ihraç ettiği sukuklara yatırılmaktadır. 2019 yılı itibari ile Endonezya'da hac fonlarının yönetimini gerçekleştiren BPKH, yaklaşık 120 trilyon rupilik fona sahiptir (Munira ve Astuti, 2019).

2018 yılı rakamlarına göre Endonezya'da yıllık hacı kotası sadece 211,000 kişi iken bekleme listesinde yaklaşık 1.2 milyon kişi yer almıştır (Nasution ve Faruqi, 2019). Bu nedenle Endonezya Hükümeti, Suudi Arabistan Hükümetinden her yıl 30,000 kişilik ek bir kota talep etmiştir (Jumali, 2018). 2019 yılı itibari ile ise 230,000 Endonezyalı hac ibadetini gerçekleştirmiştir (Munira ve Astuti, 2019). 2019 verilerine göre hac ibadetini yapmak için bekleme listesine kayıt olan Endonezyalı Müslümanlar için ortalama bekleme süresi 12-20 yıldır (Obaidullah, 2019). Hac talebinin bu kadar yüksek olduğu ülkede hacı adayları bekleme listesine girebilmek için belirli bir ön kayıt ücreti ödemek durumundadırlar. Hac ücretinin kalan kısmı ise hacca gitmeye hak kazanıldığında ödenmektedir. Ancak ülkenin yerel para biriminin ABD doları karşısında değişen değeri her yıl hac ücretlerinin farklılaşmasına yol açmaktadır. Endonezya hacıları ve BPKH arasındaki sözleşme, hacıların

BPKH'yi temsilci olarak yetkilendirdiği bir vekâlet sözleşmesi şeklindedir. Hacılar, hac bedelinin ilk depozitosunu ödediğinde bir vekâlet (wakalah) sözleşmesi formu imzalarlar. Bu sözleşme hükümleri uyarınca, BPKH'nin fondan yatırım yaparken hacılardan izin istemesine gerek yoktur (Jumali, 2018; Munira ve Astuti, 2019). Diğer taraftan BPS BPIH bankaları ile hacı adayları arasında ise emanet (wadi'ah yad damanah) anlaşması yapılmış olmaktadır (Munira ve Astuti, 2019). Ancak son yıllarda BPKH'nin hac fonu ile altyapı yatırımı yapacağına dair haberler ülkede huzursuzluk yaratmış ve yapılan vekâlet sözleşmesinin niteliği konusundaki belirsizliklere dikkat çekilmiştir (Muneeza vd., 2018).

BPKH mevduat ve yatırımlardan elde edilen getiriler üç şekilde kullanılacağı açıklamıştır. Bunlar, Mekke'ye yıllık hac ziyareti masraflarını sübvans etmek; faaliyet giderlerini karşılamak ve hacı adaylarına kar payı ödemektir. BPKH için en büyük zorluklardan biri, Endonezyalıların ödemesi gereken hac ücretleri ile haccın gerçek maliyeti arasındaki boşluğu kapatmaktır. Hac ibadetini yerine getirmenin maliyeti yasaların gerektirdiği hac ücretlerinden yaklaşık % 50 daha fazladır (Muneeza vd., 2018). Bu durum, düşük riskli ve yüksek getirili yatırım projeleri ile hac fonu yatırım getirisini artırma zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

Maldivler Örneği

Maldivler'de, Maldivler hükümeti tarafından 2013 yılında Maldivler Hac Anonim Şirketi (Maldives Hac Corporation Limited-MHCL)'nin kurulması ile hac organizasyonlarına düzenleme getirilmesi amaçlanmıştır. Ancak Malezya ve Endonezya'nın aksine Maldivlerde hacı adaylarının hac fonuna katılması zorunlu değildir. Ülkeye verilen hac kotasının %50'si MHCL tarafından yönetilirken kalan kısmı özel turizm acentelerine dağıtılmaktadır (Hassan, 2019). Tamamı ile kamuya ait olan MHCL hacı adaylarına iki farklı seçenek sunmaktadır. İlk seçenekte MHCL adayların toplam ücretin en az %75'ini ödemesi karşılığında kayıt almakta ve adaya belirli bir yılda kullanılmak üzere bir hac kotası ayırmaktadır. Bu seçeneği tercih eden adaylar kayıt sırasına göre hacca götürülmektedir. İkinci seçenekte ise hacı adayları belirli bir ücret karşılığı ön kayıt yaptırdıktan sonra toplam ücreti biriktirinceye kadar esnek bir ödeme planı ile ödeme yapmaya devam edebilmektedir. MHCL nezdinde biriken miktar toplam ücretin %75'ine ulaştığında hacı adayına kota tahsisi yapılır. Bu pakete kayıt olmanın avantajı, bu kategori altında alınan paranın İslami kurallara yatırım araçlarında değerlendirilerek elde edilen karın hesap sahipleri arasında dağıtılmasıdır. Hacı adaylarının bekleme süresini azaltan bu

seçenekte, yatırımlardan elde edilen kâr, MHCL ile tasarruf sahipleri arasında 95: 5 oranında dağıtılmaktadır (Muneeza vd., 2018).

MHCL'nin yatırımlarında en büyük payı hazine sukukları oluşturmaktadır. Daha yüksek getirili yatırım araçlarına ihtiyaç duyan fon turizm sektöründe yatırım yapmayı planladığını ve ülke dışına da açılabileceğini açıklamıştır (Maldives Center for Islamic Finance, 2018).

Ürdün Örneği

2001 yılında Ürdün'de devlet tarafından kurulan Ürdün Hac Fonu (Jordanian Hajj Fund-JHF), Malezya'da kurulan TH'den sonra dünyadaki ikinci hac fonu olma özelliği taşımaktadır (Korkut, 2019). Fon Ürdün İslam Bankası aracılığı ile 10 milyon civarında Müslüman'ın yaşadığı Ürdün'de fon toplama ve yatırım faaliyetlerini sürdürmektedir. 2019 yılı itibari ile Suudi Arabistan tarafından Ürdün'e ayrılan hac kotası 7,000 adettir. Bu kotanın %40'ı ordu mensupları ve ilahiyat öğrencileri gibi belirli gruplara tahsis edilmektedir (Bani Mustafa, 2019). Buna ek olarak, belirli bir yaşın üstündeki hacı adayları kuraya dâhil olmadan hac yapabilmektedir (Ullah ve Ayesha, 2017). JHF, hacı adaylarının hac masrafları için gerekli fonu, ödemeleri ve kar payları ile biriktirebilmelerine imkân tanımaktadır. İsteyen katılımcılar hac ibadetini yerine getirdikten sonra da bu fon ile birikim yapmaya devam edebilmektedir. Tüm bu süreçler dijitalleşmiş olarak sürdürülmektedir (Arabiyat, 2016). Ancak Ürdün'deki hac fonunu diğer ülkelerdeki hac fonlarından ayıran en önemli özellik fon katılımcısı olan hacı aday sayısının toplam hacı aday sayısında oldukça küçük bir orana tekabül etmesidir. Örneğin, 2020 hac kuraları için 21,000 başvurunun gerçekleştiği ülkede başvuru yapanlar arasında sadece 2,100 hac tasarruf fonu katılımcısı bulunmaktadır ("Initial Hajj Registration", 2020). Fonun hac organizasyon sürecine dâhil olmaması da onun TH'den ayıran diğer bir özelliğidir. 2017 yılında Ürdün Vakıflar Bakanlığı tarafından "Ulusal Hac Şirketi" adı ile hac fonu ile ilişkili bir hac seyahat organizasyonu firması da kurulmuştur (Tabazah, 2017).

Hac Fonu Bulunmayan Ülkelerdeki Hac Uygulamalarından Örnekler

Endonezya'dan sonra sırasıyla dünyada en kalabalık Müslüman nüfusa sahip üç ülke olan Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'te herhangi bir hac fonu uygulaması bulunmamaktadır. Bu ülkelerde, Suudi Arabistan tarafından belirlenen hac kotaları federal ve yerel hükümetlere paylaştırılmakta, yerel kura sistemleri uygulanmaktadır. Ayrıca hac

kotalarının bir kısmının çeşitli hükümet mensuplarına, bürokratlara ve hac sürecinde yer alan kurumlara rezerve edilmesi uygulaması da oldukça yaygındır (Soloway, 2015).

200,400,000 kişi ile dünyanın en kalabalık ikinci Müslüman ülkesi olan Pakistan'da hac organizasyonu Din İşleri ve İnançlar Arası Uyum Bakanlığı (Ministry of Religious Affairs and Interfaith Harmony) tarafından gerçekleştirilmektedir. 2020 yılı için açıklanan plana göre Suudi Arabistan tarafından bu ülkeye ayrılan hac kotası 60:40 oranında devlet ve özel seyahat acenteleri arasında dağıtılması ve kotaların kura usulü ile paylaşılması planlanmıştır (Ministry of Religious Affairs and Interfaith Harmony, 2020).

Toplam nüfusun %14'ünün Müslüman olduğu Hindistan'da "Hac Komisyonu" adı verilen bir kurum Türkiye'deki Diyanet Vakfı'nın hali hazırdaki uygulamasına benzer bir şekilde hac sürecini organize etmektedir. Komisyonun organizasyon harcamaları için hacı adaylarından toplanan fonlara ek olarak bu fonlardan elde edilen faiz gelirlerini kullanıyor olması ülkedeki Müslüman toplumunda rahatsızlıklara yol açmaktadır (Obaidullah ve Islahi, 2003). Hac organizasyonunun önemli bileşenlerinden olan ve düşük gelirli Müslümanların da hac ibadetini yapabilmesini sağlayan "hac sübvansiyonu" uygulaması uzun yıllar bu ülkede aktif olarak kullanılmıştır. Sömürgecilik döneminden kalma hac sübvansiyonu, uçak biletlerinin hacılara indirimli satılması ve hacıların Hindistan içerisindeki konaklamalarının devlet tarafından karşılanmasını içermektedir. Ancak kısa süre önce Hac sübvansiyonu uygulamasının aşamalar halinde azaltılarak 2022 yılına kadar tamamen kaldırılmasına karar verilmiştir (Taneja, 2018). 2019 yılında hac başvurusu yapanların sayısı 267,000 iken ülkenin hac kotası 140,000 olmuştur. Bu nedenle diğer pek çok ülkenin aksine Hindistan'da bekleme süresi sadece 1 ya da 2 yıldır.

Bangladeş'te ise hac organizasyonu Din İşleri Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren Bangladeş Hac Ofisi (Bangladesh Haj Office) tarafından gerçekleştirilmektedir. Ülkede hac kotalarının yaklaşık %90'ı özel seyahat acentelerine ayrılmıştır (Bangladesh Haj Management Portal, 2020).

2020 yılında, iki ülkede daha devlet destekli hac fonlarının kurulması söz konusu olmuştur. Pakistan hükümeti ülkede TH benzeri bir hac fonu kurulması için çalışmalara başladığını açıklamıştır (PM Imran Khan Willing, 2020: New Hajj scheme of Pakistan, 2020). 2021 yılı itibarı ile

bir hac fonu kurulacağını açıklayan diğer bir ülke ise Nijerya olmuştur (Nigeria: Hajj Savings Scheme, 2020).

Özel Finansal Aracı Kurumlara Ait Hac Fonları

Kamu tarafından kurulan hac fonlarının yanı sıra, özellikle Müslüman nüfusun oldukça azınlıkta ve finansal sistemin gelişmiş olduğu ülkelerde, özel yatırım fonu olarak faaliyet gösteren hac tasarruf fonları da mevcuttur. Bu fonlara örnek olarak Azzad Haj Investment Account, AWT Investments Hajj and Umrah Savings Plan, Al Barakah Haj Savings Fund, Oasis Crescent Hajj Policy, Alhiaaf Haj Saver Account ve Saturna Capital Amana Mutual Funds Trust gösterilebilir. Genel olarak benzer özellikleri olan bu fonlar bireylerin yatırımcıları katkı paylarını İslami kurallara uygun yatırım araçlarında değerlendirerek elde edilen kar payları ile hac ibadeti için gerekli miktarı kısa bir sürede biriktirebilmelerini sağlamaktadır. 2011 yılında, Malezya'daki TH'nin desteği ile Malay-Kazak ortak teşebbüsü olarak kurulan Kazakistan Hac Fonu da bu grupta değerlendirilebilir (Haj fund launched in Kazakhstan, 2011).

TÜRKİYE İÇİN HAC FONU MODELİ ÖNERİSİ

Türkiye'de kurulması önerilen hac fonunun iki temel işlevi olması planlanmaktadır. İlk olarak, hac ibadetini yerine getirmek isteyen Müslümanların bu ibadetin maliyetini karşılamak için gerekli birikimi kolay bir şekilde yapabilmeleri hedeflenmektedir. İkinci olarak ise, fon için yatırılan paraların ülkedeki İslami finansal sisteme dâhil edilmesi ile sistemin gelişimine katkı yapması beklenmektedir.

Malezya'daki TH gibi hac ile ilgili süreçlerin tümünü fiili olarak organize edip yöneten bir kurum yerine Endonezya'daki BKHP'ye ya da Ürdün'deki JHF gibi sadece toplanan hac fonlarını yöneten bir yapı düşünülmüştür. Bu yapı, hacı adaylarının bekleme süresi içerisinde hac için para biriktirmelerini ve birikimlerinden elde edecekleri karlar ile gerekli miktara daha hızlı bir şekilde ulaşabilmelerini sağlayacak şekilde modellenmiştir. Buna ek olarak, umre ibadeti için para biriktirmek ya da hacca/umreye gitmek gibi bir hedef olmaksızın İslami kurallara uygun olarak birikim yapmak isteyen kişiler de fon katılımcısı olabilecektir.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yayınlanan 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'nda açıklanan yurtiçi tasarrufların arttırılması ile ilgili alınacak tedbirler arasında hane halklarının borçlanarak harcama yerine harcama öncesinde tasarruf etme davranışının desteklenmesi de yer almaktadır. Bu amaçla dayanıklı tüketim malları ile

eğitim, tatil gibi harcama kalemleri için bankalarda harcama kalemi grubuna özel birikim hesapları açılacaktır. Ayrıca bankalar ile görüşülerek belirlenen alanlarda çeyiz hesaplarına benzer alternatif modeller oluşturulması planlanmıştır (SBB, 2019). Oluşturulacak bir hac fonunun da bu kapsamda değerlendirilebileceği ve devlet katkısının sağlanabileceği düşünülmüştür. Fon modelinin genel işleyişi Bölüm 3.1’de detaylı olarak açıklanmıştır.

Modelin Önerilen İşleyişi

Bu çalışmada tavsiye edilen model ana hatları ile Ürdün deki hac fonu uygulaması ile benzerlik göstermektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde detaylı olarak incelenen dünyadaki hac fonu uygulamalarında sıklıkla karşılaşılan etik sorunlar dikkate alındığında hac fonunun yönetimi ile hac organizasyonunun ayrışmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile fonların toplanması ile harcamaların farklı kurumların sorumluluğunda olması sürecin şeffaflığı ve hesap verilebilirlik açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle kurulması önerilen hac fonunun Türkiye’de hac organizasyonunu gerçekleştiren DİB’den bağımsız bir yapıda kurulması düşünülmektedir. Hacı adayları, DİB’ye ön kayıt yaptırımlarına bağlı olmaksızın isteğe bağlı olarak hac fonu katılımcısı olacaklardır. DİB tarafından hâlihazırda yürütülmekte olan kura sisteminin uygulanmasına devam edileceği kabul edildiğinde fon katılımcılarının katkı payı ödemeye başladıktan kaç yıl sonra hacca gidecekleri hususunda bir belirsizlik mevcut olacaktır. Dolayısı ile hacı adaylarının ödeyecekleri katkı paylarının belirlenmesi zorlaşacaktır. Fon katılımcısının ödeme planı belirlenirken tahmin edilmiş olan tarihten önce hacca gitmeye hak kazanması durumunda, hac fonu katılımcısının hac masrafını karşılamak için gerekli finansman desteğini sağlayabilecektir. Bu finansman desteğinden faydalanabilmesi için hacı adayının toplam ücretin en az %70’ini biriktirmiş olması beklenecektir. Fon katılımcısının tahmin edilen süreden daha sonra hacca gitme hakkı kazanması durumunda ise, hac için gerekli ödemeyi tamamladıktan sonra katkı payı ödemesi yapmayabilecektir. Bu durumdaki katılımcılar katkı payı ödemelerini sonlandırmak ya da ödemeye devam ederek birikimlerini fonda değerlendirmek arasında seçim yapabilecektir. Her hâlükârda fonda birikmiş hesabına kar payı ayrılmaya devam edilecektir.

Türkiye’de talep yoğunluğu ve kontenjan kısıtlaması nedeni ile bir defadan fazla hacca gidilmesi mümkün olmamaktadır. Ancak daha önce hacca gitmiş olan kişiler de Malezya’daki TH ya da Ürdün’deki JHF

örneklerinde olduğu gibi birikimlerini tamamen İslami kurallara uygun bir şekilde değerlendirmek için fona katılım sağlayabileceklerdir.

Modelde bireysel emeklilik sistemine benzer bir şekilde devlet katkısı öngörülmektedir. Bu imkândan yararlanabilmek için fonda belirli bir süre kalmak ve belli bir miktarı biriktirmiş olmak gerekecektir. Fonun sağlayacağı kar paylarını ve devlet katkısını almak istemeyen katılımcılar bunları hayır işlerinde kullanılması ve/veya henüz yeterli birikim sağlayamadığı halde hacca gitmeye hak kazanan fon katılımcılarına karşılıksız olarak hediye edilmesi amacı ile fona hibe edebileceklerdir.

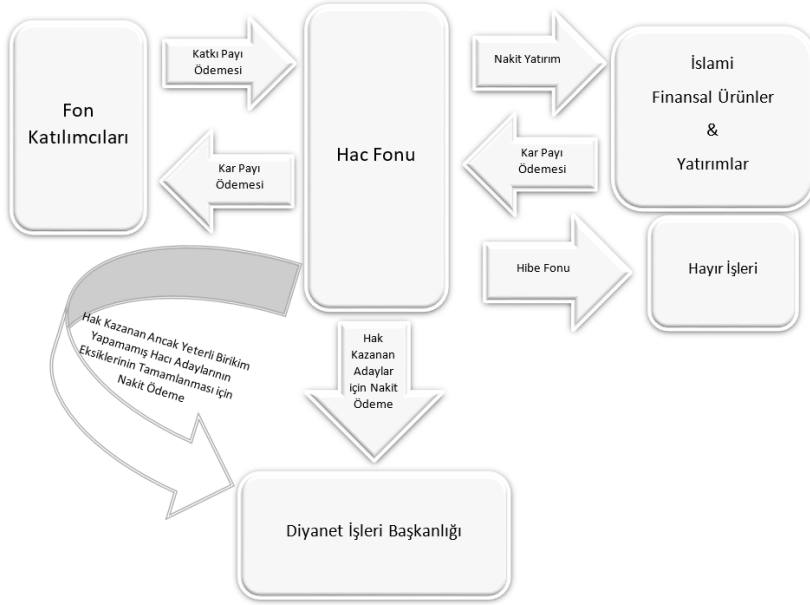
Fon katılımcıları kendi aralarında müşareke, fon yönetimi ile de vekâlet kontratı imzalayacaklar ve vekile yatırım vekâleti ücreti ödenecektir. Bu sayede fon yönetimi katılımcıların birikimlerini onlar adına yönetirken elde edilen kar payları ise katılımcılar tarafından paylaşılacaktır. Fonun yönetiminde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın temsilcisinin yanı sıra fon katılımcıları tarafından seçilecek bir kişinin de yer alması muhtemel temsil problemlerinin en aza indirilmesi için önemli olacaktır.

Önerilen hac fonunun Türkiye'deki tüm katılım bankalarında birer hesabı olacak ve fona katılmak isteyenler bu bankalar aracılığı ile sisteme dâhil olacaktır. Fonun portföyü sadece İslami finansal varlıklar ile sınırlandırılacaktır. Bu kapsamda sukuk, İslami bankacılık ürünleri ve katılım endekslerine yatırım yapılması planlanmaktadır. Fon katılımcıları kendi birikimlerinin değerlendirilmesinde bu yatırım araçlarının hepsini ya da bir kısmını tercih edebileceklerdir. Fonun genel işleyişi Şekil 2'de gösterilmiştir.

Örnek Hesaplama

Türkiye'de 2020 yılı hac kurasına 2,298,800 kişi katılmış ve 83,430 kişi hacca gitmeye hak kazanmıştır. 2010'dan beri uygulanan katsayılı kura sistemi ortalama bekleme süresinin gittikçe artmasına yol açmıştır. Hac maliyetine bakıldığında ise iki kişilik odalarda kalma fiyatı 2020 yılı için 20,700 SAR (yaklaşık 38,600 TRY) belirlenmiştir. Yıllara göre başvuru ve kontenjan sayıları ile artış (azalış) oranları Tablo 5'de verilmiştir. Son on yılın rakamlarına göre başvuru sayısındaki ortalama artış %13 iken ortalama kontenjan artışı %2 olarak hesaplanmıştır.

Şekil 2: Fonun Genel İşleyişi

Kaynak: Yazarlar

Tablo 5: Yıllara Göre Başvuru ve Kontenjan Sayıları ve Artış Oranları.

Yıl	Başvuru Sayısı	Başvuru sayısındaki yıllık yüzde artış	Hac Kotası	Hac kotasındaki yıllık yüzde artış
2010	769,235	-	74,000	-
2011	963,865	0.25	74,000	0.00
2012	1,160,657	0.20	74,000	0.00
2013	1,371,231	0.18	74,000	0.00
2014	1,297,231	-0.05	59,200	-0.20
2015	1,238,031	-0.05	59,200	0.00
2016	1,760,751	0.42	59,200	0.00
2017	1,892,724	0.07	80,000	0.35
2018	2,348,255	0.24	80,000	0.00
2019	2,213,835	-0.06	80,000	0.00
2020	2,298,800	0.04	83,400	0.04

Kaynak: Veriler her bir yıl için DİB'nin basın açıklamalarından derlenmiştir.

*Müstakil tip için en düşük ücretler verilmiştir.

2015-2019 yılları arasında Bereket Emeklilik ve Katılım Emeklilik bireysel emeklilik fonlarının ortalama nominal getirisi olan % 15 hac fonunun yıllık getirisi olarak hesaplamalara dâhil edilmiştir (Emeklilik Gözetim Merkezi, t.y.). Aylık katkı payı ödemelerinin 205, 250 ve 300 TRY olarak gerçekleştirileceği varsayımı altında 10 yıl için katılımcı başına yıllık toplam birikim miktarları Tablo 6’ da verilmiştir. Tablodaki hesaplamalar devlet katkısının olmadığı varsayımı ile yapılmıştır.

Tablo 6: Yıllara Göre Katılımcı Başına Ortalama Birikim Miktarları

KATKI PAYI ÖDEMESİ (AYLIK, TRY)	205	250	300
REEL GETİRİ ORANI	15%	15%	15%
DÖNEM SAYISI	Toplam birikim (TRY)		
	1. Senaryo	2. Senaryo	3. Senaryo
12 AY	2,624	3,200	3,840
24 AY	5,640	6,878	8,254
36 AY	9,107	11,106	13,327
48 AY	13,091	15,965	19,157
60 AY	17,670	21,549	25,859
72 AY	22,933	27,967	33,561
84 AY	28,983	35,345	42,413
96 AY	35,935	43,823	52,588
108 AY	43,926	53,568	64,282
120 AY	53,110	64,769	77,723

Kaynak: Yazarlar. *Tablodaki hesaplamalara devlet katkısı dâhil edilmemiştir.

Ürdün’de faaliyet gösteren JHF örneği göz önünde bulundurulduğunda hacı adaylarının en az %10’unun fon katılımcısı olması beklenebilir. Hacı adaylarının %10’unun fon katılımcısı olduğu ve on yıl boyunca ödeme planına sadık kaldığı varsayımı altında yıllara göre toplam fon büyüklükleri Tablo 7’de verilmiştir.

Devlet katkısı sağlandığı takdirde hac için gerekli miktarı biriktirmek için gereken süre oldukça kısalcak ve/veya daha üst grupta hacca gitme imkânı elde edilecektir. Bireysel emeklilik sisteminde dönemsel olarak ödenen katkı paylarının %25’ine tekabül eden bir miktar devlet tarafından birikiminize bir katkı olarak emeklilik hesabınıza yatırılır. Bu katkıyı hak edebilmek için sistemde en az üç yıl kalmak gerekir. Katkının tümünü hak edebilmek için ise 10 yıl boyunca bireysel emeklilik sisteminde yer alınmalıdır. Hac fonu modelinde benzer şartlarda bir devlet katkısı sistem

uygulamaya konulabilir. Tablo 8’de katkı payı ödemelerine ek olarak %25’lik bir devlet katkısının da sağlanması durumunda 10 yıl için katılımcı başına yıllık toplam birikim miktarları verilmiştir.

Tablo 7: Yıllara Göre Toplam Fon Büyüklükleri.

DÖNEM SAYISI	TOPLAM HAC BAŞVURU SAYISI	FON KATILIMCISI	TOPLAM FON BÜYÜKLÜĞÜ (BİN TRY)		
			1. Senaryo	2. Senaryo	3. Senaryo
12 AY	2,298,800	229,880	603,205	735,616	882,739
24 AY	2,597,644	259,764	1,465,071	1,786,660	2,144,095
36 AY	2,935,338	293,534	2,673,212	3,259,986	3,911,925
48 AY	3,316,932	331,693	4,342,195	5,295,481	6,354,246
60 AY	3,748,133	374,813	6,622,951	8,076,851	9,692,296
72 AY	4,235,390	423,539	9,713,020	11,845,115	14,214,392
84 AY	4,785,991	478,599	13,871,237	16,916,084	20,298,822
96 AY	5,408,169	540,817	19,434,257	23,700,221	28,440,482
108 AY	6,111,232	611,123	26,844,196	32,736,645	39,284,218
120 AY	6,905,692	690,569	36,676,128	44,727,474	53,673,107

Kaynak: Yazarlar. *Tablodaki hesaplamalara devlet katkısı dâhil edilmemiştir.

Tablo 8: Devlet Katkısı ile Yıllara Göre Katılımcı Başına Ortalama Birikim

KATKI PAYI ÖDEMESİ (AYLIK, TRY)	205	250	300
%25 DEVLET KATKISI (AYLIK, TRY)	51.25	62.5	75
REEL GETİRİ ORANI	15%	15%	15%
DÖNEM SAYISI	Toplam birikim(TRY)		
	1. Senaryo	2. Senaryo	3. Senaryo
12 AY	3,295	4,019	4,823
24 AY	7,121	8,684	10,421
36 AY	11,561	14,099	16,918
48 AY	16,715	20,384	24,461
60 AY	22,697	27,680	33,215
72 AY	29,641	36,148	43,378
84 AY	37,702	45,978	55,173
96 AY	47,058	57,388	68,865
108 AY	57,918	70,632	84,758
120 AY	70,524	86,005	103,206

Kaynak: Yazarlar. *Tablodaki hesaplamalara devlet katkısı dâhil edilmiştir.

Son olarak devlet katkısının var olduğu durumda hacı adaylarının %10'unun fon katılımcısı olduğu ve on yıl boyunca ödeme planına sadık kaldığı varsayımı altında yıllara göre toplam fon büyüklükleri Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Devlet Katkısı Sağlandığında Yıllara Göre Toplam Fon Büyüklükleri.

DÖNEM SAYISI	TOPLAM HAC BAŞVURU SAYISI	FON KATILIMCISI	TOPLAM FON BÜYÜKLÜĞÜ(BİN TRY)		
			1. Senaryo	2. Senaryo	3. Senaryo
12 AY	2,298,800	229,880	757,562	923,856	1,108,627
24 AY	2,597,644	259,764	1,849,701	2,255,732	2,706,879
36 AY	2,935,338	293,534	3,393,502	4,138,417	4,966,101
48 AY	3,316,932	331,693	5,544,174	6,761,187	8,113,425
60 AY	3,748,133	374,813	8,507,212	10,374,649	12,449,579
72 AY	4,235,390	423,539	12,554,274	15,310,091	18,372,109
84 AY	4,785,991	478,599	18,044,052	22,004,941	26,405,929
96 AY	5,408,169	540,817	25,449,778	31,036,315	37,243,578
108 AY	6,111,232	611,123	35,395,192	43,164,869	51,797,842
120 AY	6,905,692	690,569	48,701,944	59,392,615	71,271,138

Kaynak: Yazarlar. *Tablodaki hesaplamalara devlet katkısı dâhil edilmiştir.

SONUÇ

Mali ve bedeni bir ibadet olan hac ibadetinin Türkiye’de uygulanmasına ilişkin yaşanan zorluklar oldukça fazladır. En önemli sıkıntı hac kotası nedeniyle hacı adaylarının ortalama olarak on yıl beklemek durumunda kalmasıdır. Bekleme süresi uzadıkça, hac için ayrılan birikimlerin tamamının veya bir kısmının zorunlu bazı ihtiyaçlar nedeniyle harcanması söz konusu olabilmektedir. Bu durum, hac kurasında seçildiklerinde yeterli birikime sahip olmayan hacı adaylarının hac masraflarını karşılayabilmek için borç bulma ve/veya sahip olduğu bazı varlıklarını satma gibi seçeneklere yönelmesine neden olmaktadır. Hacı adaylarının önemli bir kısmının ise hac parasına faiz bulaşmasını engellemek için birikimlerini yastık altında tuttuğu ve/veya altın, döviz gibi verimli olmayan şekilde sakladıkları bilinmektedir. Bu uygulama, sermaye ihtiyacı olan Türkiye için önemli bir kaynak israfıdır. Bu çalışmada, Türkiye’de hac sandığının kurularak bireysel emeklilik ya da çeyiz hesabı gibi devlet teşvikli birikim hesaplarına benzer bir model şeklinde uygulanması önerilmektedir.

Her ne kadar hac ibadeti dinen zengin olan Müslümanlar için farz olsa da, farz olduğu zaman ile hac kurasının çıktığı zamanın örtüşmediği bir durumda Müslümanlar zorlanmakta, ya hacı erteleme veya borç alarak hatta kredi çekerek hac ücretini ödeme gibi ibadetin amacına uygun olmayan sonuçların ortaya çıkması söz konusu olabilmektedir.

Bu modelin uygulanması sonucunda elde edilecek faydalar ve faydalanacak ilk kesim hac ibadetini ifa etmek isteyen Müslümanlar olacaktır. Hacı adayları, düzenli olarak yatıracakları katkı paylarından elde edecekleri kar payları ile hac için gerekli parayı zorlanmadan biriktirebilme imkânına sahip olacaklardır. Hatta biriktirilen hac ücretinin bazı zorunluluklar nedeniyle önceden harcanması ve kurada çıktığı yıl gidilememesi riskini de azaltacaktır. Aynı zamanda küçük yaşlardan itibaren ebeveynler tarafından çocukları adına açılacak hac hesapları sayesinde bireyler daha genç yaşlarda hacca gidebilecekler ve böylece daha sıhhatli ve rahat biçimde ibadet etme imkânına kavuşacaklardır. Zira Türkiye’de genellikle hac farızası emeklilik sonrasına bırakılmakta, bu da hacıların yaşlılık nedeniyle bu ibadeti hakkı ile yerine getirmekte zorlanmasına neden olmaktadır.

Hac sandığı uygulamasından faydalanacak diğer bir kesim ise faizsiz finans sistemidir. Fondan gelecek ek kaynak ile sektörün derinleşmesi ve daha farklı enstrümanlarda işlem yapma imkânı doğabilecektir. Üstelik hac fonunun vadesi yaygın faizsiz finans enstrümanlarına nazaran daha uzun olduğundan karlılığı daha yüksek olan uzun vadeli yatırımlar yapma imkânı sağlanabilecektir. Ayrıca bu işlemler nedeniyle katılım bankacılığına olan ilgi artarak sektörün müşteri portföyü gelişecektir.

Hac fonu uygulaması nedeniyle kamunun faydalanacağı en önemli husus, tasarruf alışkanlıklarının yaygınlaşması ve yastık altı fonların finans sektörüne kazandırılmasıdır. Ayrıca altın ve döviz gibi yastık altı birikimlerin kayıt altına alınması da uygulamanın sağlayacağı pozitif dışsallıklar arasında yer alacaktır. Fon sayesinde elde edilen gelirin bir kısmıyla şehit yakını, kimsesiz ve dezavantajlı grupların hac ücretleri karşılanarak sosyal dışsallıklar elde edilmesi de mümkün olabilecektir.

Hac sandığının yukarıda beklenen getirileri sağlayabilmesi için gerekli en temel koşul yönetim yapısının güvenilir, şeffaf ve hesap verebilir biçimde oluşturulmasında yatmaktadır. Dolayısıyla fon kaynaklarının amacına uygun biçimde kullanılması için yetkin, bağımsız ve temsil kabiliyeti yüksek bir kadronun oluşturulması zorunludur. Özellikle sandığın kurulmasından itibaren ilk yıllarında bu güveni tesis edilmesi konusunda

azami dikkat gösterilmelidir. Eğer bu koşulların biri veya bir kaçında bir şüphe ya da zedelenme söz konusu olursa hac sandığı ölü doğma riski taşıyabilir.

Literatür analizi ve ülke örneklerinin karşılaştırmalı analizine dayalı olarak yapılan bu çalışmanın en önemli bulgularından biri de, Türkiye'ye özgün bir modelin kurgulanması için yeterli ampirik araştırmanın bulunmadığıdır. Türkiye'deki hacı adayları ile diğer paydaşların beklentilerinin ölçüldüğü, mevzuata ilişkin olarak mevcut yasal düzenlemelerinin içerik analizinin yapıldığı, ilgili alanda uzmanlığı bulunan araştırmacı, idareci ve sektör temsilcileri ile derinlemesine mülakatların gerçekleştirildiği saha araştırmaları yapıldığında bahse konu olan risklerin giderilmesi ve önerilen modelin Türkiye koşullarına daha uygun hale getirilmesi mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

- Al-Jazeera (2019) *Hajj 2019: An In-Depth Look at The Sacred Journey*. Erişim Adresi: <https://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2017/08/hajj-2017-depth-sacred-journey-170824132159144.html>
- Anadolu Ajansı (2020) *Hac Kurasına İlişkin Merak Edilenler*. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/hac-kurasina-iliskin-merak-edilenler/1694685>
- Arabiyat, W., Alarabeyyat, A., & Obidat, L. H. (2016). E-system of hajj fund for savings and investment. *International Journal of Computer Applications*, 152(10), 12-16.
- Aziz, A (2019) Ex-Tabung Haji chairman's corruption trial set for hearing on Sept 25. Erişim Adresi: <https://www.theedgemarkets.com/article/extabung-haji-chairmans-corruption-trial-set-hearing-sept-25>
- Bangladesh Haj Management Portal. (2020) Erişim Adresi: <https://www.hajj.gov.bd/>
- Bani Mustafa, A. (2019) JSTA Calls for Improving Selection of Pilgrimage Candidates. Erişim Adresi: <https://jordantimes.com/news/local/jsta-calls-improving-selection-pilgrimage-candidates>
- Cahyono, E. F., Mardianto, M. F. F., & Widiastuti, T. (2017). Impact of Government Policy on Hajj Funds Transfer on Conventional Bank and Islamic Bank Third Party Funds in Indonesia: Difference in Difference Approach. Abdullah ve diğerleri (Ed.), 1th International Conference on Islamic Economics, Business, and Philanthropy (ICIEBP 2017) (s. 176-180) içinde. Bandung: Indonesia. ISBN: 978-989-758-315-5
- Corruption Case Indonesia: Minister of Religious Affairs Suryadharma Resigns. (2014, 26 Mayıs). Erişim Adresi: <https://www.indonesia->

- investments.com/news/todays-headlines/corruption-in-indonesia-minister-of-religious-affairs-suryadharma-ali-resigns/item2038
- Daim, N., & Rahdi, N.A.M. (2019) 116-Year Waiting Period For TH Depositors To Perform Haj Under Review. Erişim Adresi: <https://www.nst.com.my/news/nation/2019/07/504708/116-year-waiting-period-th-depositors-perform-haj-under-review>
- T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı. (2020). *Hac 2020*. Erişim Adresi: https://hacumre.diyaret.gov.tr/Documents/2020_hac_brosur.pdf
- Emeklilik Gözetim Merkezi (t.y.) Emeklilik Yatırım Fonlarının Getirileri. Erişim Adresi: <https://emeklilik.egm.org.tr/eyf-detay-6>
- Haj fund launched in Kazakhstan. (2011, 7 Kasım). Erişim Adresi: <http://islam.ru/en/content/news/haj-fund-launched-kazakhstan>
- Hajj Sea Route Plan on Fast Track. (2018, 15 Aralık) Erişim Adresi: <https://www.thehindu.com/news/national/kerala/hajj-sea-route-plan-on-fast-track/article25745906.ece>
- Hassan, K. (2019) Global Hajj Management and Islamic Finance. Erişim Adresi: <https://ubico.id/wp-content/uploads/2019/11/04-ISEF-Hajj-Global-Hajj-Management-and-Islamic-Finance.pdf>
- Initial Hajj Registration Ends This Evening. (2020, 20 Ocak). Erişim Adresi: <https://en.royanews.tv/news/19766/2020-01-20>
- Jumali, E. (2018). Management of hajj funds in Indonesia. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 21(3), 1-9.
- Karadsheh, J. & Qiblawi, T. (2020) 'Unprecedented' Hajj begins -- with 1,000 pilgrims, rather than the usual 2 million. Erişim Adresi: <https://edition.cnn.com/travel/article/hajj-2020-coronavirus-intl/index.html>
- Korkut, C. (2019) “İslâm Ekonomisinde Sermaye Oluşumu, Birikimi ve Yapısı: Fon Biriktirmede Türkiye İçin Model ve Politika Önerileri” İstanbul S. Zaim Üniversitesi, S.B.E. Doktora Tezi. Erişim Adresi: <https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12436/556>
- Mahmood, W. M. W., & Mişban, L. (2007). Deposit mobilization, fund utilization and operating performance: the case of the Tabung Haji Malaysia. *The Journal of Muamalat and Islamic Finance Research*, 4(1), 45-58.
- Maldives Center for Islamic Finance. (2018). *Maldives Islamic Finance report 2018*. Erişim Adresi: https://www.google.com/url?sa=t&trct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewizmZbOg7ntAhUOkhQKHau3ARcQFjABegQIARAC&url=https%3A%2F%2Fmcf.mv%2Fwpcontent%2Fuploads%2F2017%2F08%2FMaldives_Islamic_Finance_Report_2018.pdf%3F52d984%2652d984&usq=AOvVaw1-IVwulVDc8QNdxu21lbad
- Ministry of Religious Affairs and Interfaith Harmony. (2020) *Salient Features of Haj Policy and Plan*. Erişim Adresi: http://www.hajjinfo.org/hajj/uploads/SalientFeatures2020_English.pdf

- Muneeza, A., Sudeen, A. S. T., Nasution, A., & Nurmalasari, R. (2018). A comparative study of hajj fund management institutions in Malaysia, Indonesia and Maldives. *International Journal of Management and Applied Research*, 5(3), 120-134.
- Munira, M., & Astuti, S. B. (2019). Indonesian hajj fund management: An overview. *Asian Journal of Accounting and Finance*, 1(1), 1-9.
- Nasution, N., & Faruqi, F. (2019, February). The Rough Way to Management Hajj Fund (BPKH) Implementing Governance of Hajj Fund. In 5th Annual International Conference on Accounting Research (AICAR 2018). Atlantis Press.
- New Hajj scheme of Pakistan under Malaysian Hajj Program Model. (2020, 24 Eylül). Erişim Adresi: <https://gharana.pk/new-hajj-scheme-of-pakistan-under-malaysian-hajj-program-model/>
- Nigeria: Hajj Savings Scheme to Commence Soon - NAHCON Chair. (2020, 24 Temmuz). Erişim Adresi: <https://allafrica.com/stories/202007240578.html>
- Nufael, A, & Lee, N. (2019) Malaysia: Ex-Tabung Haji Chief Arrested for Suspected Money Laundering. Erişim Adresi: <https://www.benarnews.org/english/news/malaysian/official-detained-01152019152704.html>
- Obaidullah, M & Islahi, A.A. (2003). Hajj related services a case study. *The Muslim World League Journal*, 31(1), 22-27.
- Obaidullah, M (2019, 16 Kasım) Dynamics of Hajj Fund Management: Some Observations. Erişim Adresi: <https://sadaqa.in/2019/11/16/dynamics-of-hajj-fund-management-some-observations/>
- PM Imran Khan Willing to Establish Malaysian-Led Model of Hajj Fund. (2020, 20 Şubat). Erişim Adresi: <https://whenwherehow.pk/2020/02/20/pm-imran-khan-willing-to-establish-malaysian-led-model-of-hajj-fund/>
- Smolo, E., & Hassan, M. K. (2011). Islamic microfinance development challenges and initiative. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 14(3), 237-258.
- Soloway, B. (2015) Who Decides Who Gets to Go on the Hajj? Erişim Adresi: <https://foreignpolicy.com/2015/09/23/how-to-score-a-ticket-to-the-hottest-event-in-saudi-the-hajj/>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019) *2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*. Erişim Adresi: http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/2020_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Program_i.pdf
- Suudi Arabistan İstatistik Kurumu. (2019) *Hajj Statistics 2019*. Erişim Adresi: https://www.stats.gov.sa/sites/default/files/haj_40_en.pdf
- Tisnadibrata, I. L. (2016) Indonesia seeks bigger quota in order to put an end to illegal pilgrimages. Erişim Adresi: <https://www.bangkokpost.com/business/1089469/haj-hassle>

- Tabazah, S. (2017) Private Companies, Gov't Continue Arguement Over National Hajj Company. Erişim Adresi: <https://www.jordantimes.com/news/local/private-companies-gov%E2%80%99t-continue-arguement-over-national-hajj-company>
- Tabung Haji. (2019) *Tabung Haji Report Chart 2019*. Erişim Adresi: https://prod-th-assets.s3.ap-southeast-1.amazonaws.com/pdf/tab-content/0/2019-12-12/KAD%20LAPORAN%20TAHUNAN%202019%20LEMBAGA%20TABUNG%20HAJI.pdf?9Nvc_dqhSAmNr38EyBYVEdW2B9VRRNVg=
- Taneja, R. (2018) What Is Haj Subsidy? Why Is It Scrapped? All You Need To Know. Erişim Adresi: <https://www.ndtv.com/india-news/what-is-haj-subsidy-for-haj-pilgrims-why-is-it-scrapped-all-you-need-to-know-1800838>
- Ullah, A., & Ayesh, M. (2017) The politics of Hajj quotas: 'What would Allah say to this? Erişim Adresi: <https://www.middleeasteye.net/news/politics-hajj-quotas-what-would-allah-say>

EXTENDED ABSTRACT

Hajj is a religious duty that gathers Muslims from all over the world in Mecca in Saudi Arabia. Every Muslim who meets certain conditions must fulfill this duty at least once in his/her lifetime. In recent years, the number of Muslims who want to perform the pilgrimage has increased rapidly in Turkey, as in many other countries where the Muslim population is dense. However, the limited capacity of the Sacred Places makes it impossible for Saudi Arabia to meet this demand fully. As a result, the average waiting period for pilgrim candidates in Turkey becomes more than ten years.

State-sponsored pilgrimage funds have been operating for many years in Malaysia, Indonesia, Maldives, and Jordan, where the Muslim population is densely populated (Muneeza et al., 2018; Obaidullah, 2019). Tabung Haji (TH), a very comprehensive pilgrimage fund established in Malaysia in 1962, stands out among the pilgrimage funds in other countries with its immense success (Smolo & Hassan, 2011; Ishak, 2011). However, Hajj funds established in Indonesia and Maldives have more limited functions than TH (Munira and Astuti, 2019). With the establishment of a similar pilgrimage fund in Turkey, the difficulties faced by the pilgrim candidates can be overcome. Thus, during the waiting period, the savings of the pilgrim candidates will be managed, and it will be ensured that they have the necessary financial strength when they are selected in the pilgrimage draw. In addition, if public support is provided, as in some other savings funds, the financial burden of the pilgrimage will be alleviated for individuals, and the markets will deepen as the savings collected will be evaluated in Islamic financial markets.

This study proposes a model based on literature analysis for establishing a pilgrimage fund in Turkey to provide the benefits mentioned above and develop the interest-free finance ecosystem.

The proposed pilgrimage fund in Turkey is planned to have two main functions. First of all, it is aimed that Muslims who want to perform the pilgrimage can easily make the necessary savings to cover the cost of this worship. Secondly, it includes the money invested for the fund in the Islamic financial system in the country.

Instead of organizing and managing all pilgrimage-related processes, such as TH in Malaysia, a structure that only manages the collected pilgrimage funds, such as the Indonesian or the Jordanian funds, is considered. This structure is modeled so that pilgrim candidates can save money for the pilgrimage during the waiting period and reach the required amount more quickly with the profits they will gain from their savings. In addition, people who want to save money under Islamic rules without going on a pilgrimage can also become fund participants. Considering the ethical problems encountered in the practices of the pilgrimage fund in the world, the importance of the separation of the management of the pilgrimage fund and the pilgrimage organization emerges. In other words, it is essential for the transparency and accountability of the process that the collection of funds and the expenditures are under the responsibility of different institutions.

For this reason, the proposed pilgrimage fund will be established in a structure independent of the Presidency of Religious Affairs that organizes the pilgrimage in Turkey. The pilgrim candidates will be optional pilgrim fund participants, regardless of their pre-registration with the DIB. Due to the current lottery system being implemented by the DIB, there will be uncertainty about how many years after the fund participants start to pay their contributions; there will be uncertainty about how many years they will go on pilgrimage. Therefore, it will be challenging to determine the contribution fees to be paid by the pilgrim candidates. The pilgrimage fund will provide the necessary financial support to cover the participant's pilgrimage expenses if the fund participant is entitled to go on pilgrimage before the date estimated when determining the payment plan. The pilgrim candidate will be expected to have accumulated at least 70% of the total fee to benefit from this financial support. If the fund participant gains the right to go on pilgrimage after the estimated time, he will not contribute to the fund after making the necessary payment for the pilgrimage. Participants in this situation will choose between ending their contribution payments or continuing to pay and investing their savings in the fund. In any case, the profit share will continue to be allocated to the account accumulated in the fund.

In Turkey, it is impossible to go on a pilgrimage more than once due to the intensity of demand and quota restrictions. However, people who have gone on a pilgrimage before will also be able to participate in the fund to use their savings under Islamic rules, as in TH in Malaysia.

Participants who do not want to receive the profit share or state contribution can donate them to the fund to use in charity works or as gifts to the fund participants entitled to go on pilgrimage before accumulating the necessary funds.

Fund participants will sign musharake among themselves, and a proxy contract with the fund management and investment attorney's fee will be paid to the attorney. In this way, while the fund manager manages the participants' savings on their behalf, the profit shares will be shared by the participants.

The proposed pilgrimage fund will have an account in all participation banks in Turkey, and those who want to participate in the fund will be included in the system through these banks. However, the portfolio of the fund will be limited to Islamic financial assets only. It is planned to invest in Sukuk, Islamic banking products, and participation indices.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırmacıların her birinin mevcut araştırmaya katkı oranı aşağıda belirtildiği gibidir.

Yazar 1'in araştırmaya katkı oranı %50, yazar 2'nin araştırmaya katkı oranı %50'dir.

Yazar 1: Araştırmanın tasarımı, modelin oluşturulması, yazım

Yazar 2: Literatür taraması, veri analizi, yazım.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.